

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

УДК 821.162.1-312.9+82.09«17»(045)

Бурдзялёва Ірына Аляксееўна

кандыдат філалагічных навук,
дацэнт, дацэнт кафедры
беларускай філалогіі
і замежнай літаратуры
Беларускі дзяржаўны
ўніверсітэт замежных моў
г. Мінск, Беларусь

Iryna Burdzialova

PhD in Philology, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Belarusian Philology
and World Literature
Belarusian State University
of Foreign Languages
Minsk, Belarus
Irlita@yandex.ru

ЭКЗОТЫКА І АРЬЕНТАЛЬНЫЯ МАТЫВЫ Ў ТВОРЧАСЦІ ГАННЫ МАСТОЎСКОЙ

Забяўляльна-дыдактычныя аповесці Ганны Мастоўскай, яркай прадстаўніцы перадрамантызму, разглядаюцца ў кантэксце даўняй зацікаўленасці літаратуры Беларусі жыццём і культурай Усходу. Даследуецца паэтыка твораў і адзначаецца, што пісьменніца выкарыстоўвае арыентальныя матывы і вобразы, звяртаецца да ўмоўнай экзотыкі дзеля стварэння незвычайнага героя, невядомага і таямнічага свету, выхаду за межы трывіяльнага і будзённага, што адпавядала літаратурным якасцям Новага часу і новым эстэтычным чаканням.

К л ю ч а в ы я с л о в ы: *перадрамантызм; экзотыка; арыенталізм; умоўнасць; паэтыка ўсходняй казкі; стылізацыя.*

EXOTICISM AND ORIENTAL MOTIFS IN THE WORKS OF HANNA MOSTOWSKA

Hanna Mostowska's entertaining and didactic tales are examined within the long-standing interest of Belarusian literature in the life and culture of the East. The article analyzes the poetics of her works and notes that the writer employs Oriental motifs and imagery, turning to conventional exoticism in order to create an unusual hero, a mysterious and unknown world, and to transcend the trivial and the everyday - qualities that corresponded to the literary demands of the new era and emerging aesthetic expectations.

К e y w o r d s: *pre-Romanticism; exoticism; Orientalism; conventionality; poetics of the Eastern tale; stylization.*

У XXI стагоддзі адбываецца сапраўднае пераадкрыццё творчасці польскамоўнай пісьменніцы Ганны Алімпіі Мастоўскай з роду Радзівілаў (1762–1833). Сучасныя даследчыкі аддаюць ёй належнае, называючы яе папярэдніцай рамантызму ў беларускай і польскай літаратурах, пачынальніцай гатычнай прозы, аўтаркай першага гістарычнага рамана “Астольда, або Князьёна з роду Палямона, першага літоўскага князя”. Яе творчасць зрабілася аб’ектам

вывучэння польскіх навукоўцаў: З. Ганушэвіч, А. Снягуцкай, М. Урбанскай. У 2014 г. у Лодзьскім універсітэце адбылося перавыданне яе мастацкіх твораў і карэспандэнцыі, падрыхтаванае М. Урбанскай [1]. На беларускую мову перакладзены два творы Г. Мастоўскай: “Здань у Малым Замку” (арыгінальная назва адрозніваецца ад перакладу – “Strach w Zameczku”) [2] і “Не заўсёды так робіцца, як гаворыцца” [3]. Творчасць гэтай пісьменніцы даследавалася беларускімі навукоўцамі М. Хаўстовічам [4], Я. Янушкевічам [5], аўтарам гэтага артыкула [6]. Але комплекснае вывучэнне мастацкай спадчыны Г. Мастоўскай яшчэ наперадзе.

Ганна Мастоўская заслугоўвае ўвагі не толькі як актыўная ўдзельніца літаратурнага жыцця краю, але і як неардынарная асоба, якая апярэдзіла свой час, парушаючы прыналежаючыя жанчыне традыцыйныя сацыяльныя і культурныя ролі. Застаўшыся ўдавой пасля першага шлюбу з Д. Пшаздзецкім, яна выходзіць замуж за Т. Мастоўскага – пісьменніка, публіцыста, выдаўца, палітычнага дзеяча Чатырохгадовага сойма і паўстання Касцюшкі, міністра замежных спраў Варшаўскага герцагства і Каралеўства Польскага, члена Таварыства сяброў навукі. Пасля перамогі Таргавіцкай канфедэрацыі Г. Мастоўская разам з мужам выехала ў эміграцыю і некаторы час жыла ў Германіі, Італіі, Швейцарыі, Францыі. Пасля разводу ў 1804 г. Мастоўская асела на радзіме першага мужа ў Заслаўі і занялася літаратурай, імкнучыся да творчай самарэалізацыі і фінансавай незалежнасці. Яна вяла знаёмствы з такімі выбітнымі асобамі таго часу, як І. і А. Чартарыйскія, Ю.-У. Нямцэвіч, Я. Рустэм, Ю. Завадскі, К. Контрым і інш. Былі ў Мастоўскай і навуковыя амбіцыі, праўда, беспаспяховыя: у 1805 г. яна спрабавала стаць ганаровым членам факультэта літаратуры і выяўленчых мастацтваў Віленскага ўніверсітэта. М. Урбанская называе яе мецэнаткай, мастачкай, пісьменніцай і перакладчыцай: “У свой час яна належала да невялікай групы асветніцкіх жанчын, літаратурных жанчын і свецкіх львіц у мастацкіх колах. Нават на пачатку XIX стагоддзя гэтую пасаду ўсё яшчэ займалі мужчыны, а жаночыя абавязкі ўсё яшчэ ўключалі выхаванне дзяцей і вядзенне хатняй гаспадаркі. Такім чынам, пісьменніца з вялікай мужнасцю і рашучасцю ўвайшла на тэрыторыю, адносна незнаёмую жанчынам” [1, s. 21–22].

У 1806 г. у Вільні Мастоўская выдае трохтомнік “Moje rozrywki” (“Мае забавы”), куды ўвайшлі 12 аповесцей, арыгінальных або творча перапрацаваных паводле вядомых сюжэтаў іншых аўтараў. Варта адзначыць, што творчасць Г. Мастоўскай не толькі развівалася ў рэчышчы заходнееўрапейскай літаратурнай моды, але і можа быць прыкладам прамых літаратурных запазычанняў, што сама пісьменніца ніколі не хавала. М. Урбанская адзначае, што “яе раманы сведчаць... пра шырокі круггляд аўтаркі, пра яе імкненне даць чытачам не толькі павучальнае чытанне, але і забаву, і паказваюць, што Мастоўская добра ведала новыя і модныя літаратурныя тэндэнцыі і была адной з першых, хто ўвёў іх у польскую літаратуру. Акрамя таго, яна перакладала, перафразоўвала і стварала ўласныя арыгінальныя

тэксты” [7, s. 198]. У большай ці меншай ступені яна пераймала сюжэтных схемы з нямецкіх, французскіх, англійскіх першаўзораў. Так, напрыклад, сюжэт аповесці “Не заўсёды так робіцца, як гаворыцца”, як адзначае сама Мастоўская, узяты з А. Г. Лафонтэна, але перапрацаваны ў духу А. Радкліф, сюжэт “Статуі і Саламандры” – творчая перапрацоўка з Х. М. Віланда. Найбольшы ўплыў на Г. Мастоўскую аказала папулярная французская аўтарка, мадам дэ Жанліс, чья творчасць у перакладах была шырока вядома ва ўсёй Еўропе. Стэфані-Фелісітэ дэ Жанліс напісала каля двухсот твораў, адпаведных духу сваёй эпохі, мастацкім густам і запатрабаванням тагачаснага чытача. Карыстаючыся сучаснымі паняццямі, іх можна было б назваць масавай літаратурай.

Назва трохтомнага выдання Г. Мастоўскай “Мае забавы” (“*Moje rozrywki*”) невыпадковая. Тут можна пабачыць не толькі традыцыйную дэманстрацыю сціпласці аўтара. Сюжэты яе твораў найчасцей разгортваюцца ў глыбокай старажытнасці або адбываюцца ў далёкіх краінах, што дазваляе казаць пра своеасаблівы рамантычны эскапізм Мастоўскай, жаданне перанесці чытача ў нязвыклы кантэкст, завабіць незвычайным антуражам і адметным героем. Навакольная рэчаіснасць бачылася банальнай і нецікавай у якасці літаратурнага матэрыялу, і Мастоўская шукае інакшую мадэль рэальнасці для ўвасаблення сваёй мастацкай задумы. Заканамерна, што ў яе творчым набытку побач з гатычнымі творамі ўзніклі экзатычныя аповесці “Статуя і Саламандра” і “Цудоўны сапфір, або Талісман шчасця”, удакладненая аўтаркай як “усходняя аповесць”. Адметнасць паэтыкі гэтых аповесцей і з’яўляецца ў артыкуле прадметам даследавання

Апрача выхаваўчай функцыі, якая, бяспрэчна, прысутнічае ў творах Мастоўскай і цалкам уласціва эстэтыцы Асветніцтва, яе творы маюць і выразную кампенсаторную функцыю. Яны выклікаюць яркія эмоцыі і перажыванні, пераносяць чытача ў іншую, незнаёмую рэчаіснасць. Фантазія Г. Мастоўскай закінула герояў аповесці “Статуя і Саламандра” ў загадкавую Арморыку – каралеўства, якое існавала ў раннім Сярэднявеччы на самым ускрайку паўвострава Брэтань. Натуральна, што адлюстраванне ніякіх рэалій таго часу і той культуры ў аповесці быць не магло, але перанясенне ў далёкую краіну, рэальныя абрысы якой губляюцца ў смуге часу, дазваляе зрабіць для чытача больш верагоднымі неверагодныя падзеі і супадзенні. Два асноўныя героі, Асмандыяс і Кладыён, адзін сын егіпецкага жраца, другі сын вярхоўнага друіда, сустрэўшыся ў загадкавым замку, па чарзе апавядаюць гісторыі свайго кахання. Падзеі адбываюцца не толькі ў Арморыцы, але і ў Егіпце, у Мемфісе, але ўвага пісьменніцы засяроджана выключна на любоўнай лініі персанажаў. Егіпцянін Асмандыяс закаханы ў вобраз дзяўчыны, увасоблены ў аднойчы пабачанай ім прыгожай статуі, што прымусіла юнака вандраваць па свеце ў пошуках жывога арыгінала. Кладыён, зачараваны светам духаў і аповедамі пра сільфідаў і саламандраў, адварочваецца ад зямных дзяўчат. Здарылася так, што ў гушчары лесу ён

сустрэў прыгажуню ў вобразе саламандры і закахаўся ў яе, але загадкавая істота здзіла выпрабаванне яго пачуццю. Сюжэтная сітуацыя дастаткова стэрэатыпная, якую, дарэчы, чытач можа сустрэць і ў “Свіцязянцы” А. Міцкевіча. Не тое, каб Кладыён зусім “праваліў” экзамен, бо тая нібыта саламандра і зямная прыгажуня па імені Пасідора, да якой у хлопца мімаволі ўзнікла палкае пачуццё, аказаліся адной і той жа асобай. Цікава адзначыць, што прыгажуня, якая ўсяляк заваблівае хлопца, была апранута на ўсходні манер: “Пасідора была акружана сваім фраўцымерам, апранутым ва ўсходнія строі; гэтае ўбранне яшчэ больш памнажала і падкрэслівала яе грацыю” [8, s. 120]. У канцы аказалася, што прыгоды хлопцам здзілі іх бацькі – вярхоўны жрэц Каладырыс і друід Танарыс, якія былі даўнімі сябрамі, – каб адзін даказаў сталасць свайго кахання, а другі нарэшце зразумеў, што зямныя дзяўчаты і зямныя пачуцці не горшыя за фантастычны свет і эфемерных істот.

Чаму пісьменніца абрала Егіпет і Арморыку (хаць пісьменніцы для аповесці пра каханне магла спадабацца сама назва)? Чым большая неверагоднасць падзей, супадзенняў і выпадковых сустрэч, тым больш неакрэсленым можа быць гістарычны фон, пазбаўлены канкрэтыкі бытавой і культурнай рэальнасці. Таму ў творы ўмоўны Егіпет і ўмоўная Арморыка, нявызначаны час дзеяння, але гэта ўмоўнасць і расплывістасць хранатопу дазваляе лягчэй перанесціся ў створаны мастацкі свет. Умоўная экзотыка спалучаецца ў творы з моднымі прыёмам і гатычнай прозы, якія аказваюць сугестыўнае ўздзеянне на чытача: апавяданні юнакоў аб сваіх злыбедах адбываюцца ў вежы старажытнага паўразбуранага замка, які паўстае ў пачатку аповесці ў святле маланак, усяму спадарожнічаюць паўзмрок і начная цемра, што стварае загадкавую і змрочную атмасферу.

Найважнейшым з экзатызмаў крытыкі называюць арыенталізм і характарызуюць яго як яскравую рысу літаратуры перадрамантызму і рамантызму [9, s. 655]. Пад арыентальнымі (усходнімі) матывамі прынята разумець сюжэты, матывы, стылістычныя прыёмы, запазычаныя з усходняй літаратуры і адаптаваныя еўрапейскай культурнай свядомасцю. Арыентальнымі матывамі і вобразамі прасякнута ўсходняя аповесць Г. Мастоўскай “Цудоўны сапфір, або Талісман шчасця”.

Арыенталізм у розных формах здаўна прысутнічаў у культурным, літаратурным і бытавым жыцці Літвы-Беларусі, што абумоўлена яе геапалітычным становішчам, непасрэднымі кантактамі з Азіяй і Асманскай імперыяй. З Усходам генетычна звязана сармацкая ідэалогія шляхты XVII– п. п. XVIII стагоддзя, што спрыяла шматлікім запазычанням з асманскай і цюркскай культуры. У часы барока Усход уплываў на жывапіс (сармацкі партрэт), дэкаратыўнае мастацтва, архітэктур, інтэр’ер, вопратку, пры гэтым не закранаючы менталітэт і хрысціянскі светапогляд грамадства. Жыццё Усходу адлюстравалі М. К. Радзівіл Сіротка ў “Перэгрынацыі, або Паломніцтве ў Святую зямлю” (1601), С. Пільштынова-Русецкая ў “Авантурах майго жыцця” (1760).

У часы Асветніцтва ўвага да Усходу мела іншыя акцэнты: прыцягвала не толькі ўсходняя экзотыка, але і прага супастаўлення культур з мэтай выяўлення ўніверсальных рыс чалавечай прыроды або дзеля крытыкі заган еўрапейскай цывілізацыі. Урэшце, арыенталізм, адлюстроўваючы свет незвычайны, поўны фантастычных дзівосаў, даваў магчымасць выйсці за межы класіцыстычнай эстэтыкі. Арыентальныя традыцыі ў айчыннай культуры ўзбагаціліся рэцэпцыяй ісламскага свету заходнееўрапейскай літаратурай праз творы Мантэск'е, Вальтэра, Гётэ, Голдсмита і інш., у якіх прысутнічала ўсходняя тэматыка. У 1704–1714 гг. Антуанам Галанам быў зроблены пераклад арабскіх казак “Тысяча і адна ноч”, выдадзены ў Францыі ў 12 тамах. Гэты пераклад выклікаў мноства перайманняў і наследаванняў і спрычыніўся да ўзнікнення новай хвалі цікавасці да арабскага свету. Неабходна нагадаць, што Галан зрабіў свой пераклад у адпаведнасці з модай стагоддзя. Арабы ў яго пераўтварыліся ў галантных кавалераў, злодзеі – у рыцараў, гераіні – у вытанчаных дам. Як пісаў Х. Л. Борхес, “Галан сваіх арабаў прыручыў, каб яны не напалохалі Парыж непапраўным дысанансам” [10]. Польскі пераклад арабскіх казак “Тысяча і адна ноч” з’явіўся з першага французскага выдання А. Галана ў 1767–1769 гг. дзякуючы Л. Сакалоўскаму. Пасля выхаду перакладу А. Галана ўсходні каларыт трывала ўвайшоў у жанр літаратурнай казкі, якая робіцца адным з папулярных жанраў. Дастаткова прывесці некалькі прыкладаў, якія паказваюць, наколькі паэтыка ўсходняй казкі была пранікальнай у розныя нацыянальныя літаратуры: “Задзіг” Вальтэра, “Ватэк” Бэкфарда, “Прынцэса Турандот” Гоці, усходнія казкі Гаўфа, апавесць Мастоўскай “Цудоўны сапфір”.

Адметныя арыентальныя матывы прысутнічаюць у творах І. Красіцкага, Ф. Карпінскага, Ю. У. Нямцэвіча, Я. Ясінскага. Як адзначае Я. Рэйхман, у сітуацыі такой актыўнай рэцэпцыі арыентальнай літаратуры бывае “цяжка вызначыць, ці ёсць канкрэтны тэкст больш-менш свабодным тлумачэннем або нават пераробкай чужога твора, або ён з’яўляецца арыгінальнай апрацоўкай вандроўнага матыву” [11, s. 366].

Цікавасць да Усходу ў літаратуры перадрамантызму і рамантызму ўзмацняецца пад уплывам новых фактараў. М. Півінская вылучае некалькі крыніц гэтай зацікаўленасці: уплыў філасофіі Ж.-Ж. Русо, папулярнай на мяжы XVIII і XIX стагоддзяў, якая пастулявала вяртанне да прыроды і ставіла пад сумнеў каштоўнасці цывілізацыі. Акрамя таго, уздзеянне аказалі Французская рэвалюцыя і выкліканы ёю культурны крызіс. Каланіяльная дзейнасць Англіі і Францыі актывізавала даследаванні іншых рэгіёнаў свету [9, s. 656].

У пачатку XIX стагоддзя ўсходазнаўства квітнела ў Віленскім універсітэце дзякуючы прафесарам І. Лялевелю (1786–1861) і Г. Гродэку (1762–1825). Пад іх непасрэдным уплывам адбылося станаўленне будучых усходазнаўцаў

Ю. Сянькоўскага, Ю. Кавалеўскага, Л. Шпіцнагеля, А. Ходзькі. Польская даследчыца І. Кульвіцкая-Камінская адзначае, што два студэнты Віленскага ўніверсітэта, Д. Хлявінскі і І. Дамейка, ажыццявілі польскамоўны пераклад Карана – гэта быў першы пераклад свяшчэннай для мусульман кнігі на славянскія мовы. Ён не быў надрукаваны ў свой час, бо абодва перакладчыкі былі замешаны ў палітычнай справе філаматаў [12, s. 49].

У творах Г. Мастоўскай аўтарскія ўдакладненні або тлумачэнні, як правіла, маюць вялікае значэнне, яны раскрываюць мастацкую задуму аўтаркі або ўдакладняюць сюжэтную фабулу, пазначаючы яе вытокі. Аповесць “Цудоўны сапфір” таксама пачынаецца з выяўлення аўтарскай інтэнцыі. Так, Г. Мастоўская піша: “У вялікай мінералагічнай калекцыі Віленскага ўніверсітэта, якую ахвяраваў пан Валіцкі, сярод каштоўных камянёў ёсць цудоўны Сапфір, які адметны тым, што пры святле губляе свой сіні колер і пераўтвараецца ў найпякнейшы фіялетава Аметыст. Гэты феномен натхніў аўтарку напісаць аповесць...” [13, s. 1–2].

Пісьменніца паслядоўна стылізуе свой твор у духу арабскіх казак “Тысяча і адна ноч”. Аповесць пачынаецца дынамічна і займальна: багатыя купцы Аладзін і Надзір купляюць у невядомай асобы неверагоднай прыгажосці сапфір, але праз некалькі гадзін гэта асоба абвінавачвае іх у крадзяжы і падмане, а калі купцы даводзяць, што сумленна купілі каштоўны камень і дэманструюць яго, то аказваецца, што гэта аметыст. Такім чынам купцы аказваюцца хлусамі, ашуканцамі і цярпяць ганьбу. Застаўшыся сам-насам з купцамі, гэта невядомая асоба, якая да часу хавае сваё сапраўднае аблічча, звяртаецца да купцоў са словамі: “Успомні Абукара”. Гэта загадкавая асоба і з’яўляецца галоўным героем твора, Абукарам. У руках падступнага чалавека сапфір мяняе свой колер, і з яго дапамогай Абукар нагадвае багдадскай прыгажуні Зурнеі пра сваё калісьці не ацэненае дзяўчынай і здраджанае каханне. Калі сюжэтная інтрыга дасягае свайго апагея і ў чытача паўстае пытанне, чаму так жорстка з гэтымі людзьмі абыходзіцца Абукар, той распавядае сваю гісторыю перад Каліфам. У ёй герой вяртаецца на шэсць год назад, калі ён быў маладым і багатым купцом, закаханым у пекную Зурнею. А потым з ім здарылася гісторыя, якую можна назваць універсальнай і паўтаральнай ва ўсе часы: яго сябар і партнёр па бізнесу Аладзін падступна “кінуў” свайго супольніка і разарыў яго з дапамогай Надзіра, бацькі Зурнеі, а сам ажаніўся з прыгажуняй. Дзяўчына, якая калісьці прыгала Абукару ў каханні, адмовілася ад свайго слова і пайшла замуж за Аладзіна. Так са шчаслівага і багатага Абукар пераўтварыўся ў жабрака. Малады чалавек пусціў пагалоску, што ўтапіўся з распачы ў Тыгры, і змяніў імя. Ён пакідае родны горад і ў Дамаску сустракае дабрачыннага купца Тымуркана, які набліжае сумленнага маладзёна да сябе, любіць яго як сына, вучыць мудрасці і цярпенню.

Перадрамантызм яшчэ не пазбыўся маралізатарства і дыдактызму Асветніцтва. Мудры Тымуркан выступае ў творы ў якасці рэзанёра маральна-этычнай пазіцыі аўтара. Ён – увасабленне сумленнасці, справядлівасці, сапраўднай любасці да чалавека. Па характары спакойны, засяроджаны, стрыманы ў жаданнях, не церпіць мітусні і пустых слоў. Менавіта ў гэтых якасцях Абукара ён хоча пераканацца і дзеля гэтага ладзіць яму своеасаблівы экзамен-выпрабаванне. Яшчэ на пачатку жыцця ў доме Тымуркана маладога чалавека інтрыгуюць гукі дзіўнай прыгажосці, якія раз-пораз ён чуе з пакояў старога. Праз пэўны час Тымуркан просіць яго памянца на некалькі месяцаў апартаментамі з умовай ніколі не адчыняць дзверы ў патаемны пакой, якія знаходзяцца ў яго спальні. Пры гэтым ключы ад дзвярэй ён аддае Абукару. Хлопец не падмануў даверу свайго дабрачынцы і вытрымаў спакусу. Усцешаны стары пакідае яго спадчыннікам багаццяў, якія знаходзяцца ў таёмнай скарбніцы. Мараль аповесці выказана словамі Тымуркана: “Жыццё – гэта суцэльнае выпрабаванне, якое прыносіць або ганьбу і распач, або славу і шчасце. Ідзі і атрымлівай узнагароду тваёй вернасці” [13, s. 94]. Пісьменніца сцвярджае асноўную мараль твора: сумленнасць, шчырасць, вернасць слову заўсёды будуць узнагароджаны.

У патаемны склеп-скарбніцу, як і належыць у казачным сюжэце, вядуць тры дзверы – мармуровая, срэбная і залатая. Калі яны адчыняліся, то закраналі званочкі – сталёвы, срэбны і залаты, – якімі і ствараліся тыя дзіўныя гукі, што чуў Абукар. Найкаштоўнейшым з усіх багаццяў быў цудоўны сапфір, які меў чароўную ўласцівасць пасля заходу сонца мяняць сіні колер, па словах Мастоўскай, сімвал улады, на фіялетавы, які лічыцца сімвалам мяккасці і далікатнасці пачуццяў. Але сапфір меў і эзатэрычны сэнс, выступаючы як пробны камень для выяўлення схаванай чалавечай сутнасці. Добрым людзям ён прыносіў шчасце і спакой, трапіўшы ў рукі нягодніка і здрадлівага чалавека, ён не толькі мяняў колер, але неўзабаве губляўся або незразумела як знікаў без следу. Гультаям і падступным людзям яго ўвогуле лепш не браць у рукі, бо камень адбярэ ўсё, што чалавек займеў да гэтага. Абукар у фінале становіцца Вялікім Візірам і шчаслівым мужам. Ён дорыць чароўны камень Каліфу, каб уласціваці каменя дапамагалі ўладару захоўваць шчасце і спакой у краіне.

У творы мы маем справу не столькі з самім Усходам, колькі з яго заменнікам. Г. Мастоўская пастаралася перадаць “мясцовы каларыт” арабскага свету так, як сама яго ўяўляла, з характэрным арнаментальным адлюстраваннем. Яна не шкадуе апісанняў яркіх тканін, усходніх ласункаў, паўтараючы ідэалізаваны побыт арабскіх казак. Усё ў апісаннях і характарыстыках Мастоўскай у найвышэйшай ступені: інтэр’еры невера-

годнай пышнасці, купцы – не менш, як самыя багатыя ў Азіі, гераіні – найпакнейшыя, золата і каштоўнасці ў сапраўды казачных памерах. Па квяцістым апісанні склеп Тымуркана нагадвае пячору Алі-Бабы з той розніцай, што багацце старога купца было атрымана сумленным чынам: залатыя лампы-свяцільні ззяюць дыямантамі, сцены – з яспісу і парфіру, золата вакол у велізарнай колькасці. Каштоўныя камяні, а іх многа – сапфіры, аметысты, оніксы, апалы, жэмчуг – адыгрываюць у сюжэце важную ролю. Гэта і ўпрыгажэнні, і прадмет жаданняў, і сакральныя рэчы, якія дапамагаюць аднавіць справядлівасць і ўрэшце прыносяць герою заслужанае шчасце. Гэта не дзіва, бо пасля казак “Тысяча і адна ноч” яркія фарбы, бліскучыя каштоўнасці трывала ўвайшлі ў традыцыйнае ўяўленне пра арабскі Усход.

Аўтарскія зноскі-удакладненні пакліканы сцвердзіць праўдападабенства сюжэта. Апісваючы званочки, якія выдавалі чароўныя гукі, Мастоўская адзначае, што бачыла такія ў Германіі [13, s. 93], сімволіка сіняга і фіялетавага колераў узятая, па яе словах, з рыцарскіх раманаў [13, s. 99]. Пры сустрэчы Абукар дорыць Каліфу два незвычайныя камяні, на якіх сама прырода намалявала выявы герба і пальмы, гэта менавіта тыя самыя камяні, сцвярджае аўтарка, якія таксама знаходзяцца ў калекцыі, падаранай М. Валіцкім Віленскаму ўніверсітэту. У фінале твора Мастоўская закальцоўвае кампазіцыю і непасрэдна ўмешваецца ў канву аповеду ў якасці ўсёведнага аўтара. Працягваючы гісторыю чароўнага сапфіра, яна гаворыць, што з тых далёкіх часоў камень пабываў у пярсцёнках Карла Вялікага і славурых французскіх каралёў, пра што нібыта напісана ў старадаўніх раманах, неаднаразова быў страчаны, а потым дзіўным чынам знойдзены. Зараз жа сам Бог даў нам гэты чароўны камень для нашага шчасця, і “ён назаўжды застанеца ў нашай Айчыне” [13, s. 105–106]. Такія прыёмы актуалізуюць аповесць-арабеску Г. Мастоўскай і набліжаюць яе да айчыннага чытача.

Такім чынам, калі ў творы “Статуя і Саламандра” Г. Мастоўская звяртаецца да ўмоўнай экзотыкі без канкрэтызацыі іншакультурных і бытавых рэалій, то ў забаўляльна-дыдактычнай аповесці “Цудоўны сапфір, або Талісман шчасця” аўтарка, захоўваючы паэтыку казак “Тысячы і адной ночы”, стварыла яркі і каларытны вобраз арабскага Усходу. Пісьменніца выкарыстоўвае арыентальныя матывы і вобразы, звяртаецца да ўмоўнай экзотыкі дзеля стварэння незвычайнага героя, невядомага і таямнічага свету, выхаду за межы трывіяльнага і будзённага, што адпавядала літаратурным якасцям Новага часу і новым эстэтычным чаканням.

ЛІТАРАТУРА

1. *Mostowska, A. Powieści i listy / Anna Mostowska ; red. M. Urbańska. – Łódź : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014. – 604 s.*
2. *Мастоўская-Радзівіл, Г. Здань у Малым Замку / Ганна Мастоўская-Радзівіл // Дзеяслоў. – 2006. – № 4. – С. 154–167.*
3. *Мастоўская, Г. Не заўсёды так робіцца, як гаворыцца / Ганна Мастоўская ; пер. М. Хаўстовіча // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта. – 2008. – Вып. 9. – С. 169–197.*
4. *Хаўстовіч, М. Аўтарка першай беларускай аповесці / М. Хаўстовіч // Працы кафедры гісторыі беларускае літаратуры Белдзяржуніверсітэта. – 2008. – Вып. 9. – С. 197–210.*
5. *Янушкевіч, Я. Папярэдніца Баршчэўскага і Караткевіча / Я. Янушкевіч // Дзеяслоў. – 2006. – № 4. С. 167–171.*
6. *Бурдзялёва, І. Традыцыі гатычнага рамана ў творчасці Г. Мастоўскай і Я. Баршчэўскага / І. Бурдзялёва // Вестник МГЛУ. Сер. 1, Филология. – 2009. – № 2 (32). – С. 179–187.*
7. *Urbańska, M. Powieści Anny Mostowskiej – ponowne odczytanie / M. Urbańska // Acta Universitatis Lodzensis. Folia Litteraria Polonica. – nr. 2016. – 4(34). – S. 197–210.*
8. *Mostowska, Anna Olimpia z Xiążąt Radziwiłłow. Posąg i Salamandra / Anna Olimpia z Xiążąt Radziwiłłow Mostowska. – Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1806. – 151 s.*
9. *Piwińska, M. Orientalizm / M. Piwińska // Słownik literatury polskiej XIX wieku. – Wrocław; Warszawa; Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1991. – S. 655–660.*
10. *Борхес, Х. Л. Переводчики «1001 ночи» / Хорхе Луис Борхес. – URL : ЛитЛайф <https://litlife.club> read (дата звароту: 17.01.2026).*
11. *Reychman, J. Orientalizm / J. Reychman // Słownik literatury polskiego Oświecenia. – Wrocław; Warszawa; Kraków : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 2002. – S. 364–368.*
12. *Kulwicka-Kamińska, J. Fenomen Wielkiego Księstwa Litewskiego – koegzystencja kultur. Przekłady Koranu na język polski / J. Kulwicka-Kamińska // Litteraria Copernicana. – 2016. – № 2(18). – S. 39–52.*
13. *Mostowska, Anna Olimpia z Xiążąt Radziwiłłow. Cudowny szafir czyli Talizman szczęścia / Anna Olimpia z Xiążąt Radziwiłłow Mostowska. – Wilno : Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1806. – 106 s.*

Поступила в редакцию 20.02.2026